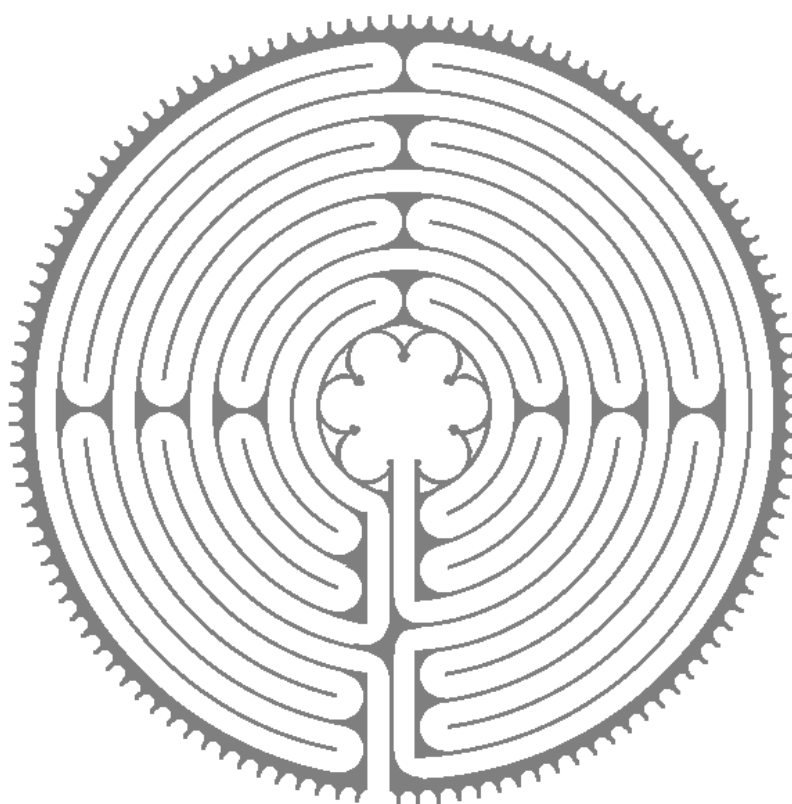

אופקים

תכנית המצטיינים של אוניברסיטת חיפה
מפגש הצגת פרויקט הגמר של תלמידי שנה ג'

יום ו', כ"ה בסיוון תשע"ב, 1 ביוני 2012

בין השעות 8:30 - 13:45

חדר 210, הבניין הרב-תכליתי

תכנית אופקים הצגת פרויקטים תשע"ב

התכנסות 9:00 – 8:30

דברי פתיחה: פרופ' מינה עברון

מושב ראשון: יו"ר דורון גושן 11:00 – 9:00

הרן שני, כיצד באים לידי ביטוי עקרונות פסיכולוגיית הגשטאלט בתפיסתם של היהודים כקבוצה, מימי החשמונאים ועד בר כוכבא (בהנחיית ד"ר אורי אמיתי, החוג להיסטוריה כללית)
אורי זהבי, סטאנד-אפ וסאטירה פוליטית (בהנחיית פרופ' דוד אלכסנדר, החוג לתקשורת)
אורי דרור, בין היסטוריה לנרטיב - המקרה של אילן פפה (בהנחיית פרופ' מוטי גולני, החוג ללימודי ארץ-ישראל)
רוני רשף, אימוץ "טכנולוגיות תקשורת" ברנסאנס הערבי: בין מודרניזציה להתמערבות (בהנחיית ד"ר פרומה זקס, החוג להיסטוריה של המזרח-התיכון)

הפסקה 11:45 – 11:00

מושב שני: יו"ר רוני רשף 13:45 – 11:45

דורון גושן, חינוך התנהגותי לבריאות ושטיפת ידיים בקרב ילדי גן דרך התנסויות גופניות בייצוגים מוחשיים ודינמיים (בהנחיית ד"ר שרונה ט. לוי, הפקולטה לחינוך)
אילן אבוטבול, השבירה-ימינה של הציונות הדתית וביטוייה בביטאון תנועת בני עקיבא בין השנים 1965-1980 (בהנחיית ד"ר מישל רוזנטל, החוג לתקשורת)
יובל חדש, מושג הסאטי במסורת הבודהיסטית המוקדמת (ד"ר אביתר שולמן, החוג למזרח אסיה, האוניברסיטה העברית)

דברי סיכום

כיצד באים לידי ביטוי עקרונות פסיכולוגיית הגשטאלט בתפיסתם של היהודים קבוצה, מימי החשמונאים ועד בר כוכבא

מאת: הרן שני מנחה: ד"ר אורי אמיתי (החוג להיסטוריה כללית)

לצורך ביצוע המחקר ישולבו שלוש דיסציפלינות מרכזיות:

פסיכולוגיה - יודגמו ויוסברו עקרונות הגשטאלט המרכזיים ובעיקר עקרונות ההקבצה. עקרונות אלה מסבירים כיצד ומתי אנו נוטים לקבץ מספר אובייקטים שונים לכדי קבוצה אחת, מתוך הבנה שהדרך בה אנו מפרשים את העולם היא אחת מיני דרכים רבות בהן ניתן לפרשו וכי היא תולדה של תהליך תפיסתי. תפיסה היא התהליך לפיו אנשים מסווגים ומפענחים גירויים המגיעים דרך החושים, במטרה להעניק משמעות לסביבה.

בנוסף, תכלול העבודה ניסוי אמפירי, שמטרתו תהיה אישוש קיומו של חוק הקבוצה חדש שמעולם לא תואר בספרות המחקרית – "בדלנות". לפי חוק זה, קיבוץ של מספר אובייקטים השונים זה מזה לכדי קבוצה, נעשה על סמך מידת היבדלותם המשותפת מהאובייקטים הסובבים אותם. החוק (במידה ויאושש ע"י תוצאות הניסוי המתוכנן) יהווה אחד משני חידושיה המרכזיים של העבודה.

פילוסופיה - שימוש בכתבים פילוסופיים ייעשה על מנת לשרת שתי מטרות: א. הדגמת הגויות קיימות בספרות (הגל, למשל) המחזקות את הימצאותו של חוק ההקבוצה החדש שנחקר בעבודה כחלק מהמנגנון המחשבתי המשותף לנו, בני האדם, ודיון בו ובהשלכותיו. ב. ביסוס הטענה לפיה תהליכים תפיסתיים של הפרט האנושי הם אבני הבניין הקטנות ביותר של תופעות חברתיות. טענה זו תיבחן ביחס להגותו של שפינוזה, למשל, באשר לאחדותם של התהליכים המניעים את העולם. לאחר שייעשה צעד זה, תוצע פרדיגמה מחקרית חדשה המציעה ניתוח תהליכים חברתיים, כמו גם תהליכים היסטוריים, לפי עקרונות תפיסתיים המתוארים בספרות המחקרית ובהתאם לחוק ההקבוצה החדש.

היסטוריה - ייבחנו טקסטים מהמאה השנייה לפני הספירה, יהודיים ונוכריים, מתקופת החשמונאים ועד ימי בר-כוכבא. בחינת המקורות תתמקד בניתוח אירועים היסטוריים, כמו גם הפרשנות של אירועים אלה כפי שהיא משתקפת מהטקסטים השונים. על בסיס אלה ינותחו התהליכים בהם הובנתה הגדרת קבוצת "היהודים". מהלך זה יהווה למעשה מקרה מבחן לפרדיגמה החדשה ובמרכזה - לעקרון ההקבוצה החדש, "בדלנות".

בחירת התקופה ההיסטורית הנדונה, המתאפיינת באינטראקציות רבות ומגוונות בין קבוצות היהודים השונות (ביהודה ובתפוצות) לקבוצות הסובבות אותם, כמו גם בינן לבין עצמן, מיועדת לשרת את מטרת המחקר. ההנחה היא כי בתקופה של מרידות רבות ו"גזירות שמד" שנגרמו בעקבות חילופי השלטון של האימפריות השונות ביהודה, עוצבה וגובשה זהות הקבוצה היהודית, הן על ידי הפרטים הנכללים בה והן על ידי הסביבה המקיפה אותה.

סטנד-אפ וסאטירה פוליטית

מאת: אורי זהבי מנחה: פרופ' דוד אלכסנדר (החוג לתקשורת)

המדיום של הסטנד-אפ לא זכה לתשומת הלב לה הוא ראוי במחקר האקדמי, למרות שיש לו מספר מאפיינים ייחודיים ומעניינים במיוחד. ראשית, האפשרויות הן רבות מאוד בתחום זה בגלל העדר הצנזורה. בניגוד לערוצי טלוויזיה מסחריים אשר מושפעים משיקולים כלכליים ולגופים ממלכתיים הנסמכים על תקציבים ציבוריים כגון התיאטראות בארץ, כאשר אמן סטנד-אפ עומד על במה הוא חופשי מכל עכבות ושיקולים חיצוניים. הוא יכול להתבטא כאוות נפשו, כל עוד יש קהל שבא לראותו. שנית, בניגוד למדיה רבות אחרות, בסטנד-אפ קיים קשר הדוק במיוחד בין המבצע, שהוא גם היוצר, לבין הקהל. האמן מבצע חומר שהוא עצמו כתב, כאשר התסריט פתוח לשינויים ואילתורים, ללא עזרה וללא אבזרים. המשוב מתקבל באופן מיידי - הקהל צוחק או לא צוחק.

הנקודה בה אתמקד היא זו, בה האמן מפסיק לראות במלאכתו "בידור" ותו לא, ובמקום זאת רואה בה משהו נשגב יותר. האמנות עולה דרגה כאשר המבצע מצליח לגבש אמירה משמעותית לגבי העולם בו אנו חיים ובו בזמן גם להצחיק אנשים. לכן העבודה תעסוק בקשר בין סטנד-אפ לסאטירה, או ליתר דיוק בקשר שבין סטנד-אפ לבין סאטירה פוליטית.

לא יהיה זה מוגזם לטעון שהסטנד-אפ בתרבות האנגלו-אמריקאית גיבש אמירות משמעותיות, ולעיתים אף השפיע דה-פקטו על התנהלות המדינה. לני ברוס, אשר נחשב בעיני רבים כגדול הסטנד-אפיסטים, נאבק משפטי בצנזורה על המופע שלו, ואף הושם במעצר שמונה פעמים במהלך מאבקו. בדומה לכך, הסטנד-אפיסט ג'ורג' קרלין אשר נחשב בעיני רבים לממשיכו של ברוס נאבק בבית המשפט העליון וזכה, תוך הסתמכות על טיעון של התערבות בחופש הביטוי. קרלין הוא זה שהפך את הסטנד-אפ למדיום חסר כל עכבות, כפי שתואר לעיל. רבים טוענים שלריצ'ארד פריור, סטנד-אפיסט שחור אשר החל לפעול בשנות השבעים, היה תפקיד משמעותי בחשיפת הגזענות נגד שחורים בארה"ב ובגיבוש תפיסות חדשות לגביהם. בהתחשב בזאת, מעניין לראות שבישראל, למרות הבעיות הרבות במדינה, הנושאים הרבים והמגוונים החשופים לחיצוי של הסאטיריקן, וחוסר הפעלת צנזורה על המדיום הנדון, לא היה אמן סטנד-אפ סאטירי אחד אשר פעילותו נצרבה בזיכרון הקולקטיבי באופן משמעותי.

המחקר ינסה להבין חסר זה בתרבות הישראלית, תוך דיון במחקרים על סאטירה וסטנד-אפ ועל השפעתם בעולם. נדבך חשוב במחקר יהווה ניתוח ראיונות ותחקירים עם אמני סטנד-אפ סאטירי בארץ ובחו"ל (כאלה שיבוצעו על-ידי במישרין או ראיונות שהוצגו באמצעי תקשורת שונים) על מנת לבחון האם קיים הבדל בתפיסה של אמנות זו בין הארצות השונות.

בין היסטוריה לנרטיב- המקרה של אילן פפה

מאת: אורי דרור מנחה: פרופ' מוטי גולני (לימודי ארץ-ישראל)

בשנת 2007 פרסם פרופסור אילן פפה את הספר - *The Ethnic Cleansing of Palestine*, שבעיקרו ניסיון להראות מדוע יש להפסיק להתייחס לאירועים שהתרחשו בארצנו מסוף שנת 1947 ועד לשנת 1949 כאל מלחמה, ובמקום זאת לבחנם במסגרת פרדיגמה של טיהור אתני.¹ הספר מוצג כמחקר היסטורי העומד בכללי האקדמיה, ופפה כתב כי נעשתה בו השבה מתהום הנשייה של הפשע כנגד האנושות שישראל ביקשה להכחיש ולגרום לעולם לשכוח. לטענתו, השחזור ההיסטוריוגרפי שלו הוא חובתו המקצועית והמוסרית.²

ספרו של פפה אינו מתורגם לעברית, והתזה שלו לא זכתה לפרסום רב בציבור הישראלי-יהודי. בניגוד לכך, עבודתו זוכה לפרסום ותהודה רבה בציבור הפלסטיני ובעולם הערבי. נראה כי מבחינת הפלסטינים, היא מעניקה מעין "ערך אמת" לחלק מהנרטיבים שלהם אודות 48, המבטאים טענות דומות כבר למעלה מארבעה עשורים.³ מעבר לכך, כמובן, טענותיו מספקות "רוח גבית" משמעותית לתעמולה הפלסטינית כנגד מדינת ישראל.

אף שחוקרים אחדים התמודדו בעבר עם כמה מטענותיו של פפה, ככל הידוע לי טרם נעשתה עבודת חקר שהתמודדה עם הרעיונות המרכזיים בתזה שלו אל מול התיעוד ההיסטורי מצד אחד, ואל מול הנרטיבים הפלסטינים מן הצד השני. לגישה שכזו יש משמעות רבה, משום שפפה מבקש לא רק להטיל ספק בנרטיב הציוני אודות 48 - הוא מבקש להבנות את תיאור המציאות בתקופה הנדונה, כשונה בתכלית מזו שרובנו מכירים. הוא מציע הסבר חלופי שלם וקוהרנטי, ומסיבה זו יוצר מתח לא רק אל מול התיעוד ההיסטורי, אלא גם אל מול הנרטיבים הפלסטינים, אותם, כאמור, הוא מחזק ואולי אף מגבש.

כך, למשל, פפה טוען כנגד הנרטיב הציוני כי צבאות ערב פלשו לארץ ישראל עם סיום המנדט, לא בשל התנגדותם להקמת המדינה היהודית, או בשל מניעים פנימיים ובין-לאומיים, אלא במטרה לעצור את הטיהור האתני המתרחש.⁴ טענה זו ראויה לבדיקה אל מול התיעוד ההיסטורי, וגם אל מול הנרטיבים הפלסטינים, לפיהם האחריות על ה'נכבה' מוטלת גם על צבאות ערב, שלא באו לעזרתם בשעת הצורך.⁵

עבודה זו תבקש, אם כן, לבחון לא רק האם פפה חושף את האמת ההיסטורית אודות נסיבות הקמת המדינה על חשבון האוכלוסייה הפלסטינית, אלא גם, ובעיקר, מהם היחסים בין התזה שלו לבין הנרטיבים הקיימים אודות 48. לשם כך, העבודה תתבסס על מקורות ראשוניים ומשניים: תעודות ארכיוניות, תיאורים ונרטיבים שונים של המאורעות וראיונות.

בעבודה קיימים כמה חסרונות בולטים, בראשם העובדה שאינני קורא ערבית. לכן, אוכל לבדוק את היחסים וכיווני ההשפעה בין עבודתו של פפה לבין הנרטיבים הפלסטינים רק מתוך חומרים שתורגמו לאנגלית, ובתיוכם של חוקרים אחרים. בנוסף לכך, להיותי ישראלי וציוני, ולביקורת שיש לי מראש על התזה של פפה, תהיה בוודאי השפעה על מבנה העבודה, על החומרים בהם אשתמש, ועל מה שאבחר להדגיש בה. חסרון זה, אנסה לאזן באמצעות קיום ראיונות עם פפה ועם חוקרים פלסטינים. אני מקווה כי על אף חסרונות אלה, תצליח העבודה להתמודד באופן אקדמי עם טענותיו של פרופ' פפה, ולהאיר את יחסיהן עם הנרטיבים אודות התקופה.

¹ Pappe, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, Oneworld Publications, Oxford, England, 2007, XVI

² Ibid, XVIII

³ מתוך שיחה עם ד"ר עדל מנא, 25.4.12.

⁴ Pappe, *The 1948 Ethnic Cleansing of Palestine*, *Journal of Palestine Studies*, Vol 36, 2006, p.18

⁵ Manna & Golani, *Two Sides of the Coin: Independence and Nakba 1948*, 2011, 101-102

אימוץ "טכנולוגיות תקשורת" ברנסאנס הערבי: בין מודרניזציה להתערבות

מאת: רוני רשף מנחה: ד"ר פרומה זקס (היסטוריה של המזרח-התיכון)

טכנולוגיות התקשורת האלקטרוניות, אשר מהוות כיום חלק בלתי נפרד מעולמנו, תרמו בין השאר להתבססותם של רעיונות ליברליים ועודדו את צמיחתן של תפיסות לאומיות. הטלגרף, העומד במרכז של העבודה הנוכחית, סימל את תחילתו של עידן חדש מפני שבאמצעותו ניתן היה להפיץ טקסטים כתובים למרחק במהירות גדולה ממהירות תנועת בני האדם. בין הסיבות שלשמן הטלגרף חשוב מבחינה מחקרית, ניתן למנות את השינויים החברתיים והפוליטיים שאליהם הוביל השימוש בו והתפקיד הכפול שמילא באימפריה העות'מאנית – כלי למרכז השלטון בתקופת הסולטאן עבד-אל-חמיד מחד גיסא ולערעור הסולטאנות בימי התורכים הצעירים מאידך גיסא. סיבה נוספת לחשיבות המחקרית של הטלגרף היא הייצוג שלו ביצירה הספרותית הערבית המקומית – הן במאמרים מדעיים והן באנקדוטות וקריקטורות.

המצאת הטלגרף פותחה במקביל בארצות הברית ובגרמניה בשלהי שנות ה-20 של המאה ה-19 והופיעה לראשונה באימפריה העות'מאנית בשנת 1839.⁶ הניגוד בין האופן שבו הטלגרף התקבל במערב ובמזרח מדגיש את העיצוב התרבותי של משמעותות התקשורת הטלגרפית: בעוד שבמערב התפשטות הטלגרף התקבלה בהתלהבות ואופטימיות והוא אף נחשב להמצאה הטכנולוגית הגדולה של התקופה, הרי שבאימפריה העות'מאנית וארצות אסיה המזרחית הוא התקבל בעוונות ובחרדה, ואף נחשב לחלק ממכלול שנועד לפלישה ושליטה מערבית במסגרת האימפריאליזם התרבותי. אחת הסיבות לכך היא שהופעתו התרחשה במקביל לתקופה של השפעה פוליטית וצבאית מערבית הולכת וגוברת באזורים אלה, שנחשבה אחרית להתמוטטות מבני הכוח המקומיים.⁷ עבודה זו תעמוד על השאלה האם "טכנולוגיות התקשורת האלקטרוניות תרמו להתבססותם של רעיונות ליברליים ועודדו את צמיחתן של תפיסות לאומיות"⁸ גם ברנסאנס הערבי? כמו כן, היא תבחן את תהליך פעפוע הטכנולוגיה הטלגרפית לאימפריה העות'מאנית בכלל ולסוריה שבין המאה ה-19 וה-20 בפרט. העבודה תתמקד בהשפעות של טכנולוגיה זו על האוכלוסיה המקומית אך גם תדגיש את מידת התאמת הטכנולוגיה לחברה המקומית ולתרבותה. כך תודגש הדינמיקה הדואלית הקיימת בכניסת טכנולוגיות לחברה.

רבים שונים ביחסי האימפריה עם המערב נעים על הציר שבין מודרניזציה (שימוש בשיטות וטכנולוגיות מערביות והתאמתן לאזור) למערביזציה (אימוץ של דפוסי חשיבה וערכים של התרבות המערבית, אימוץ התנהגות מערבית). מבחינה תיאורטית ובניגוד להנחה שמודרניזציה משמעותה מערביזציה, הנחת היסוד של עבודה זו נשענת על תיאוריית ריבוי המודרניות של נוח אייזנשטט לפיה אין תהליך מודרניזציה אחד אלא כל חברה יוצרת תהליך מודרניזציה משלה. כמו כן, תיבחן אפשרות להתאמת התיאוריות של אברט מ. רוג'רס אודות פעפוע של טכנולוגיות בכלל וטכנולוגיות תקשורת בפרט למקרה החקר, תוך ניסיון לענות על השאלות: איך חידוש מועבר בין חברות? מהם הגורמים המרכזיים בפעפוע של חידושים? איך מעניקים שם לטכנולוגיה חדשה? מהן ההשפעות החברתיות המקובלות של טכנולוגיות תקשורת? חלקה הארי של העבודה יבחן את תהליך פעפוע טכנולוגיות תקשורת לאימפריה העות'מאנית, בעיקר זו של הטלגרף. כן תיבחן השפעתו של הטלגרף על תחומי מפתח עיקריים, כגון דיפלומטיה ויחסי חוץ, חקיקה, ארכיטקטורה, חינוך וחברה.

העבודה מסתמכת על מקורות ערביים ראשוניים. עיון במקורות אלה יאפשר לבחון את האופן שבו טכנולוגיה זו נתפסה בקרב אנשי מפתח מתקופת הנהגה – אינטלקטואלים וסוחרים – וירחיב את ידיעתנו אודות אימוץ טכנולוגיות ברנסאנס הערבי.

⁶ תמר אשורי, מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת (תל אביב: רסלינג, 2011), 9-10, 12, 14-15, 27.
⁷ Yakup Bektas, "The Sultan's Messenger: Cultural Constructions of Ottoman Telegraphy, 1847–1880," *Technology and Culture* 41, no. 4 (2000): 671, 690-91. <http://muse.jhu.edu/journals/tech/summary/v041/41.4bektas.html>.

⁸ מהטלגרף עד המחשב: היסטוריה של אמצעי התקשורת, 9.

חינוך התנהגותי לבריאות ושטיפת ידיים בקרב ילדי גן דרך התנסויות גופניות בייצוגים מוחשיים ודינמיים

מאת: דורון גושן מנחה: דר' שרונה ט. לוי (הפקולטה לחינוך)

מחקרים מהשנים האחרונות מצביעים על החשיבות והאפקטיביות של למידה באמצעות חוויה גופנית וחושית, כלומר, למידה בדרך של פעילות אקטיבית ובעירוב החושים. כמו כן, בשנים האחרונות החלו ניסיונות חדשים ללמד מודלים של "מערכות מורכבות" בעזרת סימולציות. באמצעות הסימולציות הללו לומדים הילדים להבין ולחזות תהליכים המתרחשים במערכות מורכבות, כמו התפשטות מחלות, התפשטות עירונית, מערכות כלכליות ותנועת נמלים. הבנת מערכות מורכבות הנה בסיס להבנה ומחקר של תופעות רבות בטבע ובחברה. במחקר זה אשתמש בידע שנצבר על שני תחומים אלו כדי לנסות ולעצב סביבת למידה שתאפשר לימוד אפקטיבי של נושא חשוב במניעת מחלות בקרב ילדים – שטיפת ידיים בסבון.

מחקרים רבים הצביעו על היעילות של שטיפת ידיים בסבון להרחקת מרבית החיידקים ובכך למניעת התפשטותן של מחלות. למרות הידע הרב הזמין כיום נמצא כי אפילו בקרב אנשי מקצוע במקומות כמו בתי חולים שטיפת הידיים אינה נעשית בצורה מספקת. באופן דומה, גם מודעותם של ילדים קטנים לחשיבות הנושא אינה גבוהה. מתוך תצפית שערכתי בשטח (בגני ילדים) נראה כי כאשר אין מבוגר ליד הילדים רבים מהם אינם שוטפים ידיים בסבון (או בכלל) בצאתם מהשירותים או לפני האוכל. התנהגות זו מתרחשת למרות פעילויות חינוך, הסברה ושירים שהגננות והמורות מעבירות לילדים במטרה לעודד אותם לשטוף ידיים. ניתן להסיק מכך כי דרכי ההוראה והחינוך הנהוגים כיום אינם מקנים הבנה עמוקה של חשיבות שטיפת הידיים בסבון ואינם מובילים לשינוי התנהגותי משמעותי בקרב הילדים. במחקרי אני מתכוון לעצב מודל למידה חדש לעידוד התנהגות של שטיפת ידיים בסבון והבנת חשיבותה במניעת מחלות.

בשלב הראשון של המחקר אעצב סביבת למידה חווייתית שבה ניתן יהיה בעזרת משחק חווייתי המדמה את התפשטותן של מחלות ומערב את חוש המישוש, להעביר לילדים את סוגיית התפשטות מחלות על ידי חיידקים, כיצד פועל הסבון, וכן חשיבות שטיפת הידיים בסבון למניעת המחלות. בשלב השני של המחקר אבחן את השפעתה של סביבת לימודים זו על הרגלי שטיפת הידיים של הילדים והאם היא יצרה שינוי משמעותי לחיוב.

חשיבותו של המחקר הינה במניעת התפשטות מחלות בגני ילדים, בהם מחלות מתפשטות באופן מוגבר. כמו כן, המחקר יוכל לספק תובנות חדשות על הבנת "מערכות מורכבות" על-ידי ילדים צעירים ועל אפקטיביות השימוש בשיטות לימוד חווייתיות ליצירת למידה משמעותית ושינוי התנהגותי.

השבירה-ימינה של הציונות הדתית וביטוייה בביטאון תנועת בני עקיבא

בין השנים 1965-1980

מאת: אילן אבוטבול מנחה: ד"ר מישל רוזנטל (החוג לתקשורת)

הציבור הדתי-לאומי בישראל מתאפיין כיום בנטייה ברורה לעמדה ניצית ביחס לסכסוך היהודי-ערבי. הדבר מתבטא בסקרים שונים (על-פי נתוני הלמ"ס, בשנת 2008, כ-80% מהדתיים-לאומיים הגדירו עצמם כימנים בהשקפתם) בביטאונים פנימיים ובעמדותיהם המוצהרות של נציגי הציבור הדתי-לאומי בכנסת. אף-על-פי שהיום נראה הציבור בין ציבור חובשי הכיפות הסרוגות לבין השקפת עולם ימנית (בעיקר ביחס לסכסוך היהודי-ערבי) כחלק אינטגרלי מהשקפת עולמם הדתית, הרי שמדובר במהלך היסטורי מורכב.

לגבי/ביחס/בכל הקשור ל? תהליך ההיסחפות של הציבור הדתי-לאומי ימינה שוררת הסכמה יחסית בקרב החוקרים. תהליך זה החל לתת אותותיו במלחמת ששת הימים ובהקמת ההתנחלויות הראשונות בשטחי יהודה, שומרון ועזה על-ידי "גרעיני הגשמה" של תנועות דתיות (בני עקיבא בעיקר), המשיך עם התחזקות גוש אמונים במהלך שנות ה-70 וה-80 ונמשך עד ימינו. המחקר יעסוק בהשתקפותו של תהליך זה בביטאון "זרעים" של תנועת הנוער "בני עקיבא", בתקופה הקריטית שבין מלחמת ששת הימים לעליית מפלגת הליכוד לשלטון בשנת "המהפך", 1977.

הבחירה בתנועת בני עקיבא כמושא מחקרי נובעת מהיותה גוף חינוכי שאינו מזוהה עם תת-קבוצה מסוימת בתוך הציבור הדתי לאומי, בשונה מארגונים דתיים אחרים דוגמת הקיבוץ הדתי או גוש אמונים. כתנועת נוער, נדרשה בני עקיבא להגיב על המציאות הפוליטית המשתנה ולחנך את בניה לערכים שרווחו בקרב הציבור הדתי במהלך השנים, ועל-כן יש לראות בה נציגה אמינה ומאוזנת של הלכי הרוח בקרב הציבור הדתי בכללותו.

המחקר יתבסס על ניתוח איכותני וכמותני של "דבר העורך" של כל גיליונות "זרעים" שהוציאה התנועה לאור בין השנים 1965 ל-1980, כמו גם על מספר כתבות נבחרות שדנות בסוגיית הסכסוך היהודי-ערבי באופן ישיר. מההיבט הכמותני, אבדוק את ההשתנות ביחס שבין נושאים אקטואליים-מדיניים, נושאים תנועתיים ונושאים עקרוניים-אידיאולוגיים במדור "דבר העורך" במהלך השנים הנדונות, שמשקף את הלך הרוח הכללי של הגיליון. מההיבט האיכותני, אבדוק את התמורות והמגמות שהתחוללו בשיח הפנים תנועתי במהלך התקופה שבמוקד המחקר: אילו נושאים העסיקו את התנועה בשנים אלו? על אילו נושאים התקיים דיאלוג פתוח על דפי העיתון ועל אילו נושאים הושמעה דעה מוחלטת ומתי? איזו טרמינולוגיה נבחרה בדיונים על הסכסוך ואיזו משמעות נלווית לה? מה היו המקורות האידיאולוגיים והתיאולוגיים שמהם ינקה התנועה במהלך השנים וכיצד אלו השפיעו עליה בתורם?

מושג הסאטי במסורת הבודהיסטית המוקדמת

מאת: יובל חדש מנחה: ד"ר אביתר שולמן (החוג למזרח אסיה, האוניברסיטה העברית)

סאטי הינו מושג בשפת הפאלי, שפה הודית עתיקה, שהתרגומים האפשריים לו הם מודעות, קשיבות (mindfulness) או תשומת לב. בכתבים הבודהיסטים המוקדמים מופיעים תרגולים מדיטיביים רבים המכונים בשם סאטי, ונראה כי המשותף לכולם הוא הפניית הקשב אל תופעות המתרחשות בגופו ונפשו של האדם, וראייתם בהתאם לסמנטיקה ולפילוסופיה הבודהיסטית. כמו כן, מקורות אלו מציינים כי הסאטי מהווה חלק מדרך החיים הנאצלת (דרך החיים הבודהיסטית הראויה), וכי הוא מהווה אמצעי לטיהור התודעה, להתגברות על סבל ולמימוש הנירוונה.

המחקר הנוכחי יעסוק בהבנת משמעות הסאטי כמושג וכתרגול מעשי במסורת הבודהיסטית המוקדמת, ואת תפקידו וחשיבותו של הסאטי במסלול הבודהיזם המוקדם אל הנירוונה. המחקר יתמקד באזכורים של המושג ב- Sutta-Pitaka וב- Vinaya-Pitaka, המהווים שני אוספים מרכזיים של כתבים בודהיסטים עתיקים. כתבים אלו נקראים בשם סוטות.

פעמים רבות נכתב בסוטות כי הסאטי כולל מודעות לארבעה בסיסים:

- **בסיס הגוף** – הפניית תשומת הלב לנשימה, לתנוחת הגוף, לתנועות הגוף, לאיברי הגוף ולעובדת היותו חומרי ובר חלוף.
- **בסיס התחושות** – הפניית תשומת הלב לתחושות הגופניות והנפשיות הנעימות, הלא נעימות והניטרליות.
- **בסיס התודעה** – הפניית תשומת הלב לתשוקות, כעסים, אשליות נפשיות ומצבי תודעה.
- **בסיס הדעה** – הפניית תשומת הלב להופעתם והיעלמותם של גורמים המרכיבים את האדם (על פי המסורת הבודהיסטית), הופעתם והיעלמותם של גורמים המהווים מכשולים או מעלות בדרך אל הנירוונה, והופעתן של תובנות לגבי סבל.

במחקר זה אבחן את התרגול המעשי אותו יש לבצע בכל אחד מבסיסים אלו על פי הסוטות, ואת ההבדל והדמיון בין תרגול הסאטי בבסיסים השונים. לאחר מכן אנסה לבחון האם ניתן לאפיין את הסאטי כתפקוד מנטאלי כללי בעל מאפיינים עקביים הקיימים בכל אחד מן הבסיסים, והאם ניתן לאפיין אותו כתפקוד מנטאלי אחיד ופשוט שלא ניתן לפרקו לגורמים. הגדרתו כתפקוד מנטאלי אחיד הינה בעייתית לאור העובדה כי הסאטי מכיל בתוכו מרכיב של קשיבות ושל הפניית הקשב פנימה אל חוויות הפנימיות של האדם, אך בד בבד גם מרכיב קוגניטיבי מילולי וערכי הבוחן את המציאות בהתאם לסמנטיקה והפילוסופיה הבודהיסטית. במחקר זה אבחן מהי הסיבה להכללת שני מרכיבים אלו תחת כותרת אחת, ואבדוק מהם החסרונות והמעלות שבהתייחסות אל הסאטי כאל מרכיב מנטאלי אחיד מחד גיסא, וכאל מכלול הבנוי משני מרכיבים מנטאליים נפרדים מאידך גיסא. כמו כן, אנסה לבחון מהי הסיבה להכללת שני מרכיבים אלה במונח אחד.

חשוב לציין כי סאטי הינו רק אחד מבין כמה גורמים המתקיימים בתרגול המדיטיבי המתואר בסוטות. גורם מדיטיבי משמעותי נוסף המוזכר בסוטות הוא הריכוז (בפאלי: "סמאדהי"), שמטרתו היא להביא את התודעה למצב ממוקד ממושך. במחקר זה אנסה לבחון את מכלול הגורמים המתקיימים בתרגול המדיטיבי במטרה להבין את מאפייניו הייחודיים של הסאטי, את ההבדלים בינו לבין שאר הגורמים, ואת יחסי הגומלין ביניהם. כמו כן, מחקר זה יעסוק בקשר שבין סאטי לתובנה (בפאלי: "ויפאסנה"), שהינה מרכיב מרכזי, ואולי המרכיב החשוב ביותר הנובע מתרגול הסאטי על פי הסוטות. תישאל השאלה מהי חשיבותו של הסאטי ביצירת תובנות, ומהו טבען של התובנות הנובעות מתרגולו.

חשיבותו של מחקר זה היא בתרומתו להבנה אינטגרטיבית ומדויקת יותר של הסאטי כמושג וכתרגול מעשי במסורת הבודהיסטית המוקדמת. למרות שרוב הספרות המחקרית הפסיכולוגית העוסקת בקשיבות שואבת השראה מן המסורת הבודהיסטית, היא נוטה להתעלם מן המרכיבים הקוגניטיביים והערכיים שבסאטי, ומתייחסת אליו כאל מודעות בלתי שיפוטית לרגע ההווה בלבד. הבנה אינטגרטיבית ומדויקת יותר של הסאטי עשויה לתרום להבנת המנגנונים העומדים בבסיס תרגול מדיטיבי זה, ולהוות בסיס פורה למחקרים עתידיים לגבי ההשלכות הפסיכולוגיות החיוביות של תרגול הסאטי.